

**“FILOLOGIK KOMPARATIVISTIKA VA
TARJIMASHUNOSLIK MASALALARI”**
mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya
2025-yil, 12-13-noyabr

**“PROBLEMS OF COMPARATIVE
PHILOLOGY AND TRANSLATION
STUDIES”**
international scientific and practical conference
November 12-13, 2025

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

ALISHER NAVOIY NOMIDAGI
TOSHKENT DAVLAT O‘ZBEK TILI VA ADABIYOTI
UNIVERSITETI

TARJIMA NAZARIYASI VA AMALIYOTI KAFEDRASI

**“FILOLOGIK KOMPARATIVISTIKA VA
TARJIMASHUNOSLIK MASALALARI”**

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya to‘plami

2025-yil, 12-13-noyabr

THE MINISTRY OF HIGHER EDUCATION, SCIENCE AND
INNOVATIONS OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

ALISHER NAVO‘I TASHKENT STATE UNIVERSITY
OF UZBEK LANGUAGE AND LITERATURE

THE DEPARTMENT OF “TRANSLATION THEORY AND PRACTICE”

Proceedings of the International Scientific and Practical Conference titled

**“PROBLEMS OF COMPARATIVE PHILOLOGY
AND TRANSLATION STUDIES”**

November 12-13, 2025

Tashkent – 2025

UO‘K 845.711.05

KBK 133.585.3 “Filologik komparativistika va tarjimashunoslik masalalari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya to‘plami. – Toshkent, 2025. – 889 b.

ISBN 978-9910-8871-6-1

Mas’ul muharrir:
Shuhrat SIROJIDDINOV
akademik

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti rektori

Tahrir hay’ati:

Nozliya Normurodova (O‘zbekiston), Zuhridin Isomiddinov (O‘zbekiston), Elizabetta Ragagnin (Italiya), Gabriela Shtoecli (Shveytsariya), Qosimboy Mamurov (O‘zbekiston), Sayed Mohamed Ahmad Korayem (Misr), Uzoq Jo‘raqulov (O‘zbekiston), Gulnoz Xalliyeva (O‘zbekiston), Yurgen Yakob Beker (Germaniya), Kemal Yavuz Ataman (Turkiya), Xurram Raximov (O‘zbekiston), Natalya Filimonova (Rossiya), Nedim Bakirci (Turkiya), Farhad Rahimi (Eron), Xayrulla Hamidov (O‘zbekiston), Elmira Adilbekova (Qozog‘iston), Sag‘inbek O‘rinboev (Qirg‘iziston), Zulxumor Xolmanova (O‘zbekiston), Mahmadiyor Asadov (O‘zbekiston), Ziyodaxon Teshaboyeva (O‘zbekiston), Dilnavoz Yusupova (O‘zbekiston), Islomjon Yakubov (O‘zbekiston), Nargiza Rashidova (O‘zbekiston), Sabohat Qahharova (O‘zbekiston), Hafiza Qo‘chqorova (O‘zbekiston,) Nigora Sulaymonova (O‘zbekiston), Dilafruz Muhammadiyeva (O‘zbekiston), Dostonbek Ahmadov (O‘zbekiston), Dilnoza Shonazarova (O‘zbekiston).

Mazkur xalqaro konferensiya materiali filologik komparativistika va tarjimashunoslikning dolzarb nazariy hamda amaliy masalalarini zamonaviy ilmiy yondashuvlar asosida yoritishga bag‘ishlanadi. To‘plamda turli milliy adabiyotlar, tillar va madaniyatlar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir, adabiyotlararo aloqalar, qiyosiy-tipologik va qiyosiy-genetik tadqiqotlar, badiiy va maxsus matnlarni tarjima qilish muammolari, tarjima strategiyalari va ekvivalentlik masalalari tahlil qilinadi. Shuningdek, konferensiya materiallarida tarjima nazariyasining zamonaviy konsepsiyalari, tarjimon kompetensiyasini shakllantirish, tarjimoni o‘qitish metodikasi, madaniyatlararo kommunikatsiya hamda globallashuv sharoitida tarjimaning ijtimoiy-madaniy ahamiyati kabi masalalar keng yoritiladi. Ilmiy maqolalar filologik komparativistika va tarjimashunoslik sohalarida faoliyat yuritayotgan olimlar, tadqiqotchilar, doktorantlar, magistrantlar hamda talabalar uchun mo‘ljallangan bo‘lib, fanlararo integratsiyani kuchaytirishga hamda nazariya va amaliyot uyg‘unligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Mualliflar qarashi va asarlar nomlaridagi imlo tahririyat nuqtayi nazaridan farqlanishi mumkin.

To‘plam Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti Ilmiy-texnik kengashining 2025-yil 17-dekabrda 6-sonli yig‘ilish qaroriga asosan nashrga tavsiya etilgan.

UO‘K 845.711.05

KBK 133.585.3 Proceedings of the International Scientific-Practical Conference on the topic
“Problems of comparative philology and translation studies”. – Tashkent, 2025. – 889 p.

ISBN 978-9910-8871-6-1

Editor-in-Chief:

Shuhrat SIROJIDDINOV

Academician

Rector of Alisher Navo'i Tashkent State University of Uzbek Language and Literature

Editorial Board:

Nozliya Normurodova (Uzbekiston), Zuhridin Isomiddinov (Uzbekiston), Elizabetta Ragagnin (Italy), Gabriela Stöckli (Switzerland), Qosimboy Mamurov (Uzbekiston), Sayed Mohamed Ahmad Korayem (Egypt), Uzok Djoraqulov (Uzbekiston), Gulnoz Khallieva (Uzbekiston), Jürgen Yakob Beker (Germany), Kemal Yavuz Ataman (Turkiye), Khurram Rakhimov (Uzbekiston), Natalya Filimonova (Russia), Nedim Bakirci (Turkiye), Farhad Rahimi (Iran), Khayrulla Hamidov (Uzbekiston), Elmira Adilbekova (Kazakhstan), Sag‘inbek O‘rinboyev (Kyrgyzstan), Zulxumor Xolmanova (Uzbekiston), Mahmadiyor Asadov (Uzbekiston), Ziyodakhon Teshaboyeva (Uzbekiston), Dilnavoz Yusupova (Uzbekiston), Islomjon Yakubov (Uzbekiston), Nargiza Rashidova (Uzbekiston), Sabohat Qahharova (Uzbekiston), Hafiza Qo‘chqorova (Uzbekiston,) Nigora Sulaymonova (Uzbekiston), Dilafruz Muhammadiyeva (Uzbekiston), Dostonbek Akhmadov (Uzbekiston), Dilnoza Shonazarova (Uzbekiston).

This international conference articles are dedicated to illuminating the current theoretical and practical issues in philological comparativistics and translation studies based on the modern scientific approaches. The collection analyzes of mutual influences between different national literatures, languages and cultures; interliterary connections; comparative-typological and comparative-genetic studies; the issues of translating literary and specialized texts; translation strategies and problems of equivalence. Furthermore, the conference materials extensively cover the topics such as: contemporary concepts in translation theory, the formation of a translator competence, methodologies for teaching translation, intercultural communication and socio-cultural significance of translation in the context of globalization. The given scientific articles are intended to scientists, researchers, doctoral students, master’s students and undergraduate students who actively working in the fields of philological comparativistics and translation studies and they serve to strengthen interdisciplinary integration as well as to ensure the harmony between theory and practice.

The views expressed in the articles do not necessarily reflect those of the editorial board.

The publication was recommended by the Scientific and Technical Council of Alisher Navo'i Tashkent State University of Uzbek Language and Literature on December 17, 2025.

NEZRALI'NIN ÇAĞATAY TÜRKÇESİ SÖZLÜĞÜNÜN YANLIŞLARI ÜZERİNE III

Farhad Rahimi

ToshDO‘TAU professori, filologiya fanlar doktori (DSc)

DOI: 10.52773/tsuull.conf.2025.12.11/TKCH6142

Öz. ‘Alī Şīr Nevāyī’nin eserlerini anlamak üzere dünyanın her köşesinde birçok Çağatay Türkçesi sözlüğü düzenlenmiştir. Bunlardan bir tanesi 17. Yüzyılda İran sahasında Safevi padişahı Şāh Şafī Sām Mīrzā’nın buyruğuyla yazılan Nezr-’Alī’nin Çağatay Türkçesi - Farsça sözlüğüdür. Toplam madde sayısı 725 olan bu eser, Farhad Rahimi tarafından 2022 yılında Türkiye’de ve 2024 yılında İran’da yayımlanmıştır. Eserdeki maddeler genellikle Çağatay Türkçesi alanından seçilmiştir. Örneklerin çoğu Nevāyī’nin eserlerinden, özellikle de Ğarāyibü’ş-Şıĝar ve Fevāyidü’l-Kiber adlı eserinden seçilmiştir. 1629-1642 yılları arasında yazılan bu eser, Mīrzā Mehdī Ğan Esterābādī tarafından yazılan Senglaĝ sözlüğüne kaynaklık etmiştir. İran sahasında bilinen ilk Çağatay Türkçesi-Farsça sözlük olması son derece önemlidir. Büyük ihtimalle Çağatay Türkçesi-Farsça sözlüklerin ilk ve Abuşka’dan sonra Çağatay Türkçesinin ikinci sözlüğüdür. Abuşka sözlüğünden yararlanılarak yazıldığı anlaşılan bu sözlüğün üç nüshası tespit edilmiştir: Tahran Üniversitesi- Merkez Ktp. No. 4354/3, Tahran - Meclis Ktp. No. 9176 (Sebt No. 85417) ve Kum - Gülpaygani Ktp. No. 20/148 - 4028/1 nüshası. Genellikle Osmanlı imparatorluğu, İran, Azerbaycan, Horasan, Hindistan veya Türkistan’da yazılan ve Türk dilinin gelişme tarihi için çok büyük bir değere sahip olan bu sözlükler bir sözlükçülük ekolü oluşturmuştur. Bu sözlükler, Caferoĝlu’nun deyimi ile, ne yazık ki yanlışlıktan uzak kalmamışlardır. İşte bütün yazılan bu sözlüklerde olduğu gibi Nezr-’Alī’nin Sözlüğünde de bu tür yanlışlıklar bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı bu türlü yanlışları belirlemek olmuştur.

Anahtar Sözcükler: *Nevayi, Çağatay Türkçesi, Sözlük Bilimi, Çağatay Türkçesi Sözlükleri, İran, Safeviler, Nezrali, 17. Yüzyıl.*

Abstract. Many Chagatai Turkish dictionaries have been edited in every corner of the world to understand the works of ‘Alī Şīr Nevāyī. One of these is Nezr-’Alī’s Chagatai Turkish - Persian dictionary, which was written in the 17th century in Iran by the order of the Safavid sultan Shah Şafī Sām Mīrzā. This work, with the total number of entries being 725, was published by Farhad Rahimi in Türkiye in 2022 and in Iran in 2024. The entries in the work are generally selected from the field of Chagatai Turkish. Most of the examples are chosen from Nevāyī’s works, especially Ğarāyibü’ş-Şıĝar and Fevāyidü’l-Kiber. Written between 1629 and 1642, this work served as a source for the Senglaĝ dictionary written by Mīrzā Mehdī Ğan Esterābādī. It is extremely important as the first Chagatai Turkish-Persian dictionary known in Iran. It is most likely the first Chagatai Turkish - Persian dictionary and the second dictionary of Chagatai Turkish after Abuşka. Three copies of this dictionary, understood to have been written using the Abusha dictionary, have been identified: Tehran University - Merkez Library No. 4354/3, Tehran - Meclis Library No. 9176 (Sebt No. 85417) and Kum - Gülpaygani Library No. 20/148 - 4028/1. These dictionaries, which were generally written in the Ottoman Empire, Iran, Azerbaijan, Khorasan, India or Turkestan and have great value for the history of the development of the Turkish language, have formed a school of lexicography. These dictionaries, in Caferoĝlu’s words, unfortunately are not free from errors. There are such errors in Nezr-’Alī Dictionary, as in all written dictionaries. The aim of this study was to identify such errors.

Keywords: *Nevayi, Chagatai Turkish, Lexicography, Chagatai Turkish Dictionaries, İran, Safavids, Nezrali, 17th century.*

1. İran’da Çağatay Türkçesi Sözlükleri. Nevāyī’nin ölümünden sonra, onun eserlerinin kolayca okunması için, İslam dünyasının her köşesinde çeşitli sözlükler yazılmaya başlandı. Genellikle

Osmanlı imparatorluğu, İran, Azerbaycan, Hindistan, Horasan veya Türkistan’da yazılan ve Türk dilinin gelişme tarihi için çok büyük bir değere sahip olan bu sözlükler bir sözlükçülük ekolü oluşturmuştur. Caferoğlu’na göre bu ekolün özellikleri şunlardır:

I. Her sözün kendi öz anlamı dışında, çeşitli Çağatay Türkçesi şairlerindeki çalarlarını ve anlamlarını belirtmek için karşılaştırmalı yönteme başvurulmuştur. Estetik bakımdan ise Çağatay Türkçesi sözlüklerinin en ağır basan noktası, Nevâyî’nin şiir ve sözlük dehasını belirtmek olmuştur.

II. Arapça ve Farsça sözcüklere yer verilmemiştir. Ancak Arap filoloji geleneği tamamıyla ortadan kalkmamıştır.

III. Anadolu Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Türkmen Türkçesinden gereğince örnekler alınmış veya anlam değerlendirilmesi yapılmıştır.

IV. Bu sözlükler ne yazık ki yanlışlıktan uzak kalmamışlardır. Bu eksiklikler özellikle de sözcüklerin anlam değerlendirilmesinde göze çarpmaktadır (Caferoğlu 1984, 220-224).

Nevâyî’nin ölümünden sonra İran’da art arda hüküm süren üç Türk hanedanı Safeviler (1501-1736), Afşarlar (1736-1747) ve Kaçarlar (1795-1925) döneminde yazılan Türkçe eserler yanında Çağatay Türkçesiyle de birçok eser meydana getirilmiştir. Çağatay Türkçesiyle yazılan eserlerin bir bölümünü oluşturan ve genellikle de Nevâyî’nin yapıtlarının anlaşılması için hazırlanan Çağatay Türkçesi sözlüklerinin çokluğu, Türk dilinin bu lehçesine verilen önemi kanıtlamaktadır.

Safeviler döneminde Çağatay Türkçesini incelemek için padişahlar tarafından desteklenip yazılan eserlerden Nezir-’Alî’nin sözlüğü, Miftāhu’l-Luğat, Bedāyi’ü’l-Luğat ve ‘Abdu’l-Cemil Naşîrî’nin Kitāb-ı Türki’si gibi sözlüklerin varlığı İran’da Azerbaycan Türkçesinin yanında Çağatay Türkçesine olan ilgiyi göstermektedir.

Miftāhu’l-Luğat, 1642’de İran’da Ferāğî mahlaslı Muhammed bin Ziyā’u’d-dīn Hüseyin tarafından Safevi şahı Şafî bin Şafî’nin (hük. 1629-1642) adına yazılmış Türkçe-Farsça bir sözlüktür. Biricik nüshası İran-Tahrân Milli Kütüphanesinin 5-19055 numarasında saklanmaktadır.

Bu eserin Çağatay Türkçesi olarak adlandırılması ile ilgili hiçbir yerinde kayıt bulunmamaktadır. Bu eserdeki maddeler geniş Türk dili alanından seçilmiştir. Ancak örneklerin çoğunu Nevâyî’nin eserlerinden özellikle de Ğarāyibü’ş-Şığar adlı eserinden seçtiği için bu eseri Çağatay Türkçesi Sözlüğü biçiminde adlandırmak yanlış olmasa gerek. Nevâyî’nin kullanılan başka eserleri şunlardır: Fevāyidü’l-Kiber, Nevādirü’ş-Şebāb, Bedāyi’ü’l-Vasaṭ, Ḥayretü’l-Ebrār, Leylî ve Mecnūn, Sedd-i Sikenderî, Mecālisü’n-Nefāyis (Mîrzā Ḥacî Soğdî) ve Nesāyimü’l-Maḥabbe (Edîb Aḥmed). Luṭfî (Dîvan), Mevlānā Sākî (Gül ü Nevrüz), Ḥaydar Telbe (Maḥzen-i Esrār), Bābür Mîrzā (Dîvān) gibi diğer Çağatay Türk ediplerine de başvurulmuştur. Bundan sonra en çok Nāşîru’d-dīn Rabğuzî’nin Kışaṣu’l-Enbiyā’sına başvurulmuştur. Sözlükte bulunan eskicil sözcüklerin çoğu bu eserden kaynaklanmaktadır. Bundan sonra Fuzülî (Dîvan, Beng ü Bāde), Nesīmî, Şeyḥî (Ḥusrev ü Şîrîn) ve Sulṭān Hüseyin Mîrzā gelmektedir.

Madde başı sözcüklere genellikle Çağatayca eserlerden örnekler verilen bu eser, 18. yüzyılda Mîrzā Mehdî Han Esterābādî tarafından yazılan Senglaḥ sözlüğünün en önemli kaynağıdır. Çağatay

Türkçesinin belki de en önemli sözlüğüdür. Sözlükte toplam madde sayısı 720’dir. Bu eser Farhad Rahimi tarafından 2021 yılında Türkiye’de ve 2024 yılında İran’da yayımlanmıştır:

- Rahimi, Farhad. 2021. Ferağî’nin Çağatay Türkçesi Sözlüğü. Ankara: TDK.
- Rahimi, Farhad. 2024. Ferheng-i Lügât-i Türki-yi Çağatayi Be Farsi-yi Miftahu’l-Lügat-i Ferağî, Tebriz: Ahter.

Bedāyi’ü’l-Luğat, Safevilerin son hükümdarı Şāh Sulţān Hüseyn (hük. 1694-1722) zamanında ve onun buyruğuyla ‘Alī Şīr Nevāyī’nin eserlerinden yararlanmak üzere İmānī mahlaslı Tāli’ Herevī tarafından yazılmıştır. Çağatay Türkçesi-Farsça sözlük olan ve örnek şiirler içeren bu eser de Senglağ sözlüğünün kaynakları içerisinde yer almaktadır (Rahimi, 2018: 30).

‘Abdu’l-Cemīl Naşīrī’nin Kitāb-ı Türkī’si II. Şāh Şafī yani Şāh Süleymān’ın (hük. 1666-1694) münşisi olan Muḥammed Rızā e’n-Naşīrī e’ṭ-Ṭūsī’nin oğlu ‘Abdu’l-Cemīl bin Muḥammed Rızā e’n-Naşīrī e’ṭ-Ṭūsī tarafından yazılan, Doğu ve Batı Türkçelerinin karşılaştırmalı kısa dil bilgisini veren, dört Türk lehçesinin (Çağatayī, Rumī, Kızılbaşī, Rusī~İdil-Ural Türkçesi) ve Moğolcanın (Kılmakī) söz varlığını içeren bir sözlüktür. Abuşka sözlüğü ve Nūr Muḥammed Bēg Kaçar Nevāyī Han’ın Nişāb’ından yararlanılarak yazılan bu eser de Senglağ sözlüğüne kaynaklık etmiştir. Yazmanın giriş kısmında verilen bilgiye göre eserin yazılma sebebi yazarın babasının yarım kalmış sözlüğünü bitirmektir (Rahimi, 2018: 31).

Afşar hanedanının yaklaşık 10 yıl gibi kısa süreli hâkimiyeti döneminde Nādir Şāh’ın (hük. 1736-1747) münşi ve tarihçisi olan Mīrzā Mehdī Han tarafından yazılan Senglağ gibi dev bir eser, bu dönemde Çağatay Türkçesinin önemini göstermek açısından son derece önemlidir. Kendisinden sonraki Çağatay Türkçesi sözlüklerine kaynaklık eden ve Çağatay Türkçesinin önemli sözlüğü olan Senglağ, Mīrzā Muḥammed Mehdī Han bin Muḥammed Naşīr-i Esterābādī tarafından H. 1172-1173 (1758-1760) yılları arasında yazılmıştır. Mīrzā Mehdī Han Dürre-yi Nādirī, Tārīḥ-i Cihān-güşā-yi Nādirī (Tārīḥ-i Nādirī) ve diplomatik yazıları içeren Münşe’at (Risāle-yi Bedī’ī) gibi eserlerin de yazarıdır. Mīrzā Mehdī Han’ın Nedr-’Alī, Ferāğī, İmānī Tāli’ Herevī, Mīrzā ‘Abdu’l-Celīl Naşīrī gibi Çağatay Türkçesi sözlüğü yazarlardan bahsetmesi önemlidir. Üç bölümden oluşan bu eserin Mebāni’ü’l-Luğa adlı ilk bölümü Çağatay Türkçesinin dil bilgisi ve yazılışına ayrılmıştır. İkinci bölüm, Nevāyī’nin 12 manzum, 9 mensur olmak üzere 21 eserinden alınarak yazılan Çağatay Türkçesi-Farsça sözlüktür; üçüncü bölümde ise Nevāyī’nin 12 manzum eserinde ve özellikle de Maḥbūbu’l-Kulūb’unda geçen Arapça ve Farsça sözcüklerle deyimlere yer verilmiştir. Bu eser Tārīḥ-i Vaşşāf, Ḥabībū’s-Siyer, Zāfer-nāme-yi Şerefū’d-dīn ‘Alī Yezdī, Oğuz-nāme (Şecere-yi Terākime) gibi eserlerden; Abuşka, Bedāyi’ü’l-Luğat, Naşīrī, Ferāğī, Neẓr-’Alī, Burhān-ı Kāfi’, Mü’eyyedü’l-Fuzalā ve Ferheng-i Cihāngīrī gibi sözlüklerden yararlanılarak kaleme alınmıştır (Rahimi, 2018: 32-33).

İran’da Türk devletlerinin bir devamı olan Kaçar egemenliği döneminde de Çağatay Türkçesine olan ilgi devam etmiş, Hūlāşa-yı ‘Abbāsī, Eṭ-Ṭamğa-yı Nāşīrī ve Feth-’Alī Kaçar sözlüğü gibi sözlükler yazılmıştır. Bunlardan Hūlāşa-yı ‘Abbāsī, Feth-’Alī Şāh’ın (hük. 1797-1834) oğlu ‘Abbās Mīrzā’ya (öl. 1833), Eṭ-Ṭamğa-yı Nāşīrī ve Feth-’Alī Kaçar sözlüğü ise Nevāyī eserlerini istekle

okuyan o zamanın hükümdarı Nâşiruddîn Şâh’a (hük. 1848-1896) ithaf edilmiştir (Rahimi, 2018: 62-63).

Feth-’Alî Kaçar sözlüğü, Feth-’Alî bin Kelb-’Alî bin Mürşid Kılı bin Feth-’Alî Kaçar-ı Kâzvinî Sapanlu tarafından Nâşiruddîn Şâh adına üç yılda yazılıp 1861’de İran’da tamamlanan Luğat-ı Etrâkiyye adlı Çağatay Türkçesi-Farsça sözlüktür. Sözlüğün İran’da beş nüshası vardır. Thury ve Romaskeviç nüshaları ile birlikte toplam yedi yazma nüshası bilinmektedir. Bu sözlükte Abuşka, Bedâyi’ü’l-Luğat, Naşîrî, Senglâh, Hülâşa-yı ‘Abbâsî, Ferheng-i Vaşşâf, Burhân-ı Kâfi’ gibi sözlüklerden yararlanılmıştır. Çağatay Türkçesi sözlüğü kısmında 8235 tane, Arapça-Farsça sözcükler sözlüğü kısmında ise 343 tane kırmızı mürekkeple yazılı madde bulunmaktadır. Maddelerin gerçek sayısı ise çok daha fazladır. Sözlükte binlerce nazım ve düz yazı örnekleri yer almaktadır. Bu eser Farhad Rahimi tarafından 2018 yılında yayımlanmıştır.

- Rahimi, Farhad. 2018. Fethali Kaçar’ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Akçağ.

2. Nezir-’Alî Sözlüğü. Nezir-’Alî’nin sözlüğü, 17. yüzyılda Safevi padişahı Şâh Şafî Sâmi Mîrzâ’nın (hük. H. 1038-1052/ 1629-1642) buyruğuyla yazılan Çağatay Türkçesi-Farsça sözlüktür. 1629-1642 yılları arasında yazılan bu eser, Mîrzâ Mehdî Han Esterâbâdî tarafından yazılan Senglâh sözlüğüne kaynaklık etmiştir.

İran sahasında bilinen ilk Çağatay Türkçesi-Farsça sözlük olması son derece önemlidir. Büyük ihtimalle Çağatay Türkçesi-Farsça sözlüklerin ilk ve Abuşka’dan sonra Çağatay Türkçesinin ikinci sözlüğüdür.

Abuşka sözlüğünden yararlanılarak yazıldığı anlaşılan bu sözlüğün üç nüshası tespit edilmiştir: Tahran Üniversitesi-Merkez Ktp. No. 4354/3, Tahran-Meclis Ktp. No. 9176 (Sebt No. 85417) ve Kum-Gölpaygani Ktp. No. 20/148-4028/1 nüshası. Elde edilen nüshaların hepsinde bütün sözcükler (madde başları ve örnekler) harekesiz bir biçimde verilmiştir.

Sözlükte toplam madde sayısı 725’tir. Genellikle bir örnek, bazen de iki veya üç örnek verilirken birçok madde de örneksiz kalmıştır. Eserdeki maddeler genellikle Çağatay Türkçesi alanından seçilmiştir. Örneklerin çoğu Nevâyî’nin eserlerinden, özellikle de Ğarâyibü’ş-Şîğâr ve Fevâйдü’l-Kiber adlı eserinden seçilmiştir. Verilen örneklerin toplam sayısı 485’tir. Bu eser Farhad Rahimi tarafından 2022 yılında Türkiye’de ve 2024 yılında İran’da yayımlanmıştır:

- Rahimi, Farhad. 2022. Nezirali’nin Çağatay Türkçesi Sözlüğü (Giriş-Metin-İnceleme-Notlar-Dizin). Ankara: TDK.

• Rahimi, Farhad. 2024. Ferheng-i Lügât-i Türki-yi Çağatayi Be Farsi-yi Nezirali. Tebriz: Ahter.

3. Nezir-’Alî Sözlüğünün Yanlışları. Nevâyî’nin eserlerinin anlaşılması için yazılan bu sözlükler bir sözlükçülük ekolü oluşturmuştur. Bu sözlükler, Caferoğlu’nun deyimi ile, ne yazık ki yanlışlıktan uzak kalmamışlardır. Bu eksiklikler özellikle de sözcüklerin anlam değerlendirilmesinde göze çarpmaktadır. İşte bütün yazılan bu sözlüklerde olduğu gibi Ferağî Sözlüğünde de bu tür yanlışlıklar bulunmaktadır.

- Maddeler veya anlamlandırmalarda olan yanlışlar:

→ Müçük (موچوک) “buse, öpücük” (بوسه).

Doğrusu: Müçek (موچک) // AŞ-Yazma: مُوچک (/k/ ile) “öpmek” (176b) // SG-Yazma: مُوچک “buse, öpücük” (1247) // Özb.Tr2: Muççi “öpücük” (312) // Azb.Tr: Maç “öpüş, öpme” (561) // Dehhuda: موچ-ماچ “öpücük”; موچک-موچاک “Tr. öpücük”.

[Ġarāyibü’s-Şığar’dan:]

Lebiñdin istedi cānım hayāt bilmes-mèn

Ki bir söğünç mü yā qaşdı bir müçek mü êkin¹

(لبینک دین ایستادی جانیم حیات بیلماس مین
که بیر سوگونج مو یا قصدی بیر موچک مو ایکن)

→ Nutuqçı (نوتوقچی) “Tuykun (تویقون): [doğan]”.

Doğrusu: “Tuyğun (تویغون): [doğan]” // AŞ-Yazma: تُویغون “ak doğan” (101a) // SG-Yazma: تُویغون “ak doğan” (714/ 1015) // AŞ-Yazma (101a), SG-Yazma (714), NŞ (18, 18/ 6), NŞ-Özb (G.18/ 6), Külliyyat-Yazma2 (165), Külliyyat-Yazma-TB (149), Divan-Yazma (34): تُویغون // Tarama: تُویغون-طویقون “ak ve çakır doğan” (211/ 342/ 401) // Kzk.Tr-TDAV: Tuyğın “atmaca” (277) // Krgz.Tr: Tuygun “beyaz atmaca” (767) // Bşk.Tr: Toyğon “sungur, akdoğan” (628) // Özb.Tr4: Tuyğun “erkek atmaca” (II/ 221) // Moğ-Les: Toygun/ Toygon/ Toyhon “şahin, doğan” (1264).

AŞ-Yazma: تُوتوقچی “doğan üsküfü” (179a) // SG-Yazma: تُوتوقچی “çalağan [çaylak] kuşuna benzer başı tüysüz bir kuş, taz kara kuşu”. Rumī yazarın verdiği “doğan üsküfü” anlamı, Ferāğī’nin verdiği “kartal” anlamı ve Nedr-’Alī’nin verdiği “تویغون” anlamı yanlıştır (1258-1259) // Moğ-Les: Nutug/ Nutag “otlak, çayır, ova, bozkır; ana yurt, doğum yeri; mesken, ülke” (931).

[Ġarāyibü’s-Şığar’da Kıtā’a’tan:]

Le’im farkığa iqbāl tācını qoymaq

Yağın ki bolğusıdur mücib-i ‘azābı anıñ

Nutuqçı başığa şunqar tomağası tañğ emes

Ki bolğusı sebab-i renc ü iztırābı anıñ²

(لئیم فرقیغه اقبال تاجینی قویماق
یقین که بولغوسیدور موجب عذابی انینک
نوتوقچی باشیغه شونقار tomağe سی تانک ایماس
که بولغوسی سبب رنج و اضطرابی انینک)

→ Havı (هاوی) “yoruldu” (مانده شد).

Doğrusu: Hardı (هاردی) // AŞ-Yazma: Ardı/ Hardı (آردی-هاردی) “yoruldu” (5a/ 179b) // SG-Yazma: Armaq/ Harmaq (آرماق-هارماق) “yorulmak, güçsüz düşmek” (115/ 1265) // AŞ-Yazma (179b), SS (43, 229), SS-Özb (IV), Külliyyat-Yazma1 (703), Külliyyat-Yazma-TB (690), Hamse-Taşbasma (276): Püyedın hardı (هاردی) // DLT-Yazma: Ardı (آردی) “yoruldu” (96) // CC2 (634), Trkm.Tr1 (31):

¹ qaşdı | Yazmalar: qaşd (قصد) // müçek | Yazmalar: müçük (موچوک). Bk. AŞ-Yazma (176b), SG-Yazma (1247), GS (353, 471/ 5), GS-Özb (G.457/ 5), Külliyyat-Yazma2 (108), Külliyyat-Yazma-TB (93), Divan-Yazma (420).

² bolğu | Yazmalar: bolğu (بولغو) // şunqar | Yazmalar: sunğar (سونغار) // tomağası | Yazmalar, AŞ-Yazma (179a): otağı (اوتاگی) // iztırābı | Yazmalar: iztırāb (اضطراب). Bk. AŞ-Yazma (78b/ 179a), SG-Yazma (615/ 1258-1259), GS (526, 708), GS-Özb (Kıttalar.25), Külliyyat-Yazma2 (152), Külliyyat-Yazma-TB (136).

Ar- “yorulmak”// Hak.Tr1 (46), Tuv.Tr2 (76): Ar- “zayıflamak”// Alt.Tr (28), Krgz.Tr (44), Mlk.Tr (88), Tatar.Tr (27): Arı- “yorulmak”// Kzk.Tr: Arı- “zayıflamak” (51)// Özb.Tr2: Hâri- “yorulmak” (174)// YUyg.Tr: Harmak “yorulmak” (149)// Moğ-Les: Argi- “yaşlanmak; bunamak” (84).

→ سنک یدہ کہ یدہ (یدلتاش) “kurban kanı sürülmekle yağmur yağdıran taş, yağmur taşı, yada taşı” (چیان خون قربانی باو میمالند و سبب باریدن میشود).

Doğrusu: Yada taşı (یدا تاشی)// AŞ-Yazma-D: یدا تاشی (172)// SG-Yazma: -یدہ تاشی- (783/ 1284)// DLT-Yazma: یت (445)// Tuv.Tr1: Çat (21)// Alt.Tr: Cada taş (48)// Krgz.Tr: Cay taş (715)// Moğ-Les: Cada çilagu/ Cad çilagu (1578).

[Ġarāyibü’ş-Şıgar’dan:]

Yada taşığa kan yetkeç yağın yağkan dek ey sākī

Yağar yamğur dek eşkim çün bolur la’lınğ şarāb-ālūd¹

(یدا تاشیغه قان یتکاج یاغین یاغقاندىک ای ساقی)

یاغار یامغور دیک اشکیم چون بولور لعلینک شراب آلود)

→ Yarut (یاروت) “aydınlandı, ışıklandı, ışıdı, parladı” (روشن شد).

Doğrusu: Yarup/ Yaruştı (یاروب-یاروشتی)// AŞ-Yazma: Yarumak/ Yaruştı (یاروماق-یاروشتی) (182a/ 181b)// SG-Yazma: Yarumak/ Yaruşmak (یاروماق-یاروشماق) (1288)// AŞ-Yazma (182a), FŞ (159, XVI/ 66), FŞ-Özb (XVI), Külliyyat-Yazma1 (518), Külliyyat-Yazma-TB (507), Hamse-Taşbasma (177): Yarup (یاروب) her öy// AŞ-Yazma (181b), SG-Yazma (1288), LM (143, 1140), LM-Özb (XIV), Külliyyat-Yazma1 (643), Külliyyat-Yazma-TB (632), Hamse-Taşbasma (106): Kim otlarıdın cihān yaruştı (یاروشتی)// DLT-Yazma: Yarumak (یاروماق) (480)// Hak.Tr1: Çarı- (82)// Tuv.Tr2: Çırı- (119)// Alt.Tr (54), Mlk.Tr (141): Carı-// Özb.Tr2: Yâri-/ Yâriş- (503)// YUyg.Tr: Yorumak (471).

→ Yaşurun (یاşورون) “gizleyin!, saklayın!” (پنهان کنید).

Doğrusu: “gizli, saklı”// AŞ-Yazma (183a), SG-Yazma (1308/ 1310): Yaşurmağ (یاşورماق) “gizlemek, saklamak”; Yaşurun (یاşورون) “mahfi, pinhan, gizli, saklı”// DLT-Yazma: Yaşurmağ (یاşورماق) “gizlemek, saklamak” (473); Yaşru (یاشرو) “gizli” (457)// CC1: Yaşır- “gizlemek, saklamak”; Yaşırı “gizli” (222)// Hak.Tr1: Çazır- “gizlemek, saklamak” (89)// Tuv.Tr1: Çajır- “gizlemek, saklamak” (19)// Alt.Tr: Cajır- “gizlemek, saklamak” (49)// Kzk.Tr: Jasır- “gizlemek, saklamak”; Jasırın “gizli, saklı” (167)// Krgz.Tr: Caşır- “gizlemek, saklamak”; Caşırın “hafi, gizli” (186)// Mlk.Tr: Caşır- “gizlemek, saklamak”; Caşırım “gizli, saklı”; Caşırın “gizlice; sır” (143)// Tatar.Tr: Yeşer- “gizlemek, saklamak”; Yeşerēn “gizli, saklı” (338)// Özb.Tr1: Yâşir- “gizlemek”; Yâşirin “gizli” (123)// YUyg.Tr: Yoşurmağ “gizlemek, saklamak”; Yoşurun “gizli, saklı” (471)// Trkm.Tr1: Yaşır- “gizlemek, saklamak”; Yaşırın “gizlice” (682).

[Nevādirü’ş-Şebāb’dan:]

Nê belâ bî-raħmdur ol ay ki könglümniñg aṅga

¹ Yada| Yazmalar: یدل/ yağkan dek| Yazmalar: yağkandın (یاغقاندىن)// Yağar| Yazmalar: Yağa (یاغا)// bolur| Yazmalar: dürr-i (در). Bk. AŞ-Yazma (181a), GS (112, 121/ 3), GS-Özb (G.117/ 3), Külliyyat-Yazma2 (48), Külliyyat-Yazma-TB (35), Divan-Yazma (127).

Yaşurun āhi eşer kılmās bēyik feryādı hem¹

(نی بلا بیرحم دور اول ای که کونکلوم نینک انکا
یاشورون اهی اثر قیلماس بیبیک فریادی هم)

→ Yazğur (يازغور) “yüz çevirme” (اعراض).

Doğrusu: “suçlamak, itham etmek”// AŞ-Yazma: Yazğurmak (يازغورماق) “suçlamak” (184b)// SG-Yazma: Yazmak (يازماق) “yanlış yapmak, şaşmak” (1297); Yazğurmak (يازغورماق) “suçlamak, itham etmek; sorgulamak” (1300)// DLT-Yazma: Yazmak (يازماق) “yanılmak; ıskalamak” (469-470)// CC1: Yaz- “hedefe isabet ettirememek, ıskalamak” (224)// Tarama: Yazğurmak (يازغورماق) “suçlamak, itham etmek” (240/ 452)// Tuv.Tr2: Ças- “yanılmak, aldanmak” (110)// Alt.Tr: Cas- “yanılmak, şaşırma” (55)// Kzk.Tr: Jazğır- “suçlamak, itham etmek; azarlamak” (151)// Krgz.Tr: Caz- “yanılmak” (193); Cazgır- “baştan çıkarmak; aldatmak” (195)// Özb.Tr2: Yâz- “suç işlemek”; Yâzğır- “azarlamak; yakınmak; suç işlemek” (506)// Trkm.Tr1: Yaz- “yerinden çıkmak; başka yana çevrilmek”; Yazgar- “suçlamak, kabahat bulmak; cezalandırmak, ceza vermek” (685)// Moğ-Les: Cisi-/ Jişi- “caymak, yolundan sapmak” (1642).

[Ġarāyibü’ş-Şığar’dan:]

Ol perī, közdin çü maḥfīdür hemīşe veh neçe
İstep anı tapmasa mencün köngülñi yazğuray²

(اول پری کوزدین چو مخفی دور همیشه وه نیچه
ایستاب انی تاپماسا مجنون کونکلنی یازغورای)

→ Yargan (يارغان) “Tatarların giydikleri deri kaftan” (قبای از پوست باشد که جماعت تاتار می پوشند).

Doğrusu: Yargak/ Yargağ (يارغاق-يارغاغ)// AŞ-Yazma: Yargağ (يارغاغ) “Tatarların giydikleri deri kaftan” (185b)// SG-Yazma: Yargak/ Yargağ (يارغاق-يارغاغ) “işlenmemiş deri; Moğolların deriden giydikleri kürk, deri kaftan” (1294)// Alt.Tr: Cargak “koyun yününden yapılmış; işlenmiş deri” (54)// Kzk.Tr: Jarğaq “tabaklanmış deri; deriden yapılan dış giyim; zar” (163)// Krgz.Tr: Cargak “tüyünden artılmış hayvan derisi; zar” (181)// Mlk.Tr: Cargak “işe yaramaz koyun derisi” (141)// Bşk.Tr: Yargak “kurumuş deri, kurumuş yara kabuğu” (697)// YUyg.Tr: Yargak “tüysüz deri” (460)// Moğ-Les: Cargag/ Cargarag “kılları alınmış deri” (1603).

[Bedāyi’ü’l-Vasaṭ’tan:]

Sünbülünğğa bir Ḥıtayī bendedür müşk-i Ḥotan
Ger delīl ister eşenğ bardur libās-ı yargağı³

(سنبلونکغه بیر ختایی بنده دور مشک ختن
کر دلیل ایستار ایسانک باردور لباس یارغاغی)

¹ bī-rahmdur| Yazmalar: bī-rahm olur (بیرحم اولور)// anğa| Yazmalar: onğa (اونکا)// bēyik| Yazmalar, AŞ-Yazma: anıng (نینک). Bk. AŞ-Yazma (183a), NŞ (407, 408/ 6), NŞ-Özb (G.408/ 6), Külliyyat-Yazma2 (233), Külliyyat-Yazma-TB (216), Divan-Yazma (377).

² neçe| Yazmalar: nēvçün (نیوچون). Bk. AŞ-Yazma (185a), SG-Yazma (1300-1301), GS (467, 641/ 3), GS-Özb (G.617/ 3), Külliyyat-Yazma2 (136), Külliyyat-Yazma-TB (120), Divan-Yazma (565).

³ Ḥıtayī| Yazmalar, AŞ-Yazma: Ḥıtayī (خطایی)// libās-ı yargağı| Yazmalar: libāsı yarganı (لباسی یارغانی). Bk. AŞ-Yazma (185b), SG-Yazma (1294), BV (428, 591/ 3), BV-Özb (G.588/ 3), Külliyyat-Yazma2 (389), Külliyyat-Yazma-TB (374), Divan-Yazma (539).

→ [Yëvütkeđi (بیوتکادی)] “döndü, değişti” (برکشت).

Doğrusu: “döndürdü, çevirdi, değiştirdi”// AŞ-Yazma: پیوتتی “döndürdü, değiştirdi” (188b)// AŞ-Yazma-H: پیوتکای “değiştireyim” (306)// SG-Yazma: یاوروتکاماک-پیوتکاماک “değiştirmek, çevirmek, döndürmek, şaşırtmak, saptırmak” (1341-1342)// SG-Yazma (1342), TB-Yazma (18b): Tizi tizige yevütkegen (یاوروتکاکان) emestür; Ayağını yevütkep (یاوروتکاب) olturuptur// AŞ-Yazma (188b), SG-Yazma (1342), FK (488, 529/ 5), FK-Özb (G.504/ 5), Külliyyat-Yazma2 (504), Divan-Yazma (463): Kêçe yer köp yevütker (بیوتکار) kim ki bar şaşıdıda bir düşmen// HM (27, T761a/ 22), HM-Özb (8), Külliyyat-Yazma2 (590), Külliyyat-Yazma-TB (1045): Sözni özge sarı yevütkep (بیوتکاب)// YUyg.Tr: Yötkimek “yerini değiştirmek, taşımak; değiştirmek” (471)// Trkm.Tr1: Üytge- “değişmek; ölmek; bozulmak; başı dönmeğ” (658)// Moğ-Les: Yegüd-/ Yüüt- “göçmek, ölmek; uzaklaşmak, gitmek” (687); Yegüdke-/ Yüütge- “yaşadığı yeri değiştirmek, göçmek; ölmek, yok olmak” (688).

→ Yëmrür (بیمور) “yıkılır, çöker, harap olur, viran olur” (فرودمی آید خراب میشود).

Doğrusu: Yëmrülür (بیمرولور)// AŞ-Yazma: بیمرولماک “yıkılmak, çökmek” (188a)// SG-Yazma: یومرولماک-یومروشماک-بیمرولماک-بیمروشماک “yıkılmak, çökmek, harap olmak, viran olmak” (1370/ 1393)// AŞ-Yazma (188a), SG-Yazma (1393), NŞ (56, 56/ 1), NŞ-Özb (G.56/ 1), Külliyyat-Yazma2 (171), Külliyyat-Yazma-TB (155), Divan-Yazma (69): Yëmrülgen (بیمرولکان) mezārımını körüp// DLT-Yazma: بمرماک “kesmek; sökmek” (473/ 468); بمرشماک “sökmeye yardım etmek” (487)// Tuv.Tr2: Çemir- “kırmak, koparmak” (115)// Alt.Tr (59), Krgz.Tr (201): Cemir- “yıkmağ, bozmağ, kırmak”; Cemiril- “kırılmak, yıkılmak”// Kzk.Tr-TDAV: Jemir- “kırmak, bozmağ, imha etmek” (100)// Tatar.Tr: Cimër- “yıkmağ, tahrip etmek, bozmağ”; Cimërël- “yıkılmak, harap olmak; hayatı sona ermek; çok yorulmağ” (56)// Özb.Tr2: Yemir- “yıkmağ, tahrip etmek, imha etmek; yıldırmağ; aşındırmağ, kemirmeğ”; Yemiril- “harap olmak, çökmek; yok olmak; aşınmağ” (495)// YUyg.Tr: Yëmirmek “yıkmağ, tahrip etmek, kırmak, enkaz hâline getirmek”; Yëmirilmek “yıkılmak, tahrip olmak, kırılmak, enkaz hâline gelmeğ” (465)// Trkm.Tr1: Yemir- “ezmek; kırmak, kırıp ayırmağ”; Yemiril- “ezilmek; kırılmak; yıkılmak, tahrip olmak, enkaz hâline gelmeğ” (690)// Derleme: Yömür- / Yümür- “yıkmağ, kırıp geçirmeğ, bozup dağıtmak”.

→ Yıqı (بیقی) “ağlama, ağlayış” (کریه). Eserin başka yerinde doğru olarak verilmiştir.

Doğrusu: Yığı (بیغی)// AŞ-Yazma (188a), SG-Yazma (1386): Yığı (بیغی)// Hak.Tr1: ıı (203)// Alt.Tr (88), Krgz.Tr (362): Iy// Özb.Tr2: Yiği (499)// YUyg.Tr: Yiği/ Jiği/ Jiğa (468/ 182)// Trkm.Tr1: Ağı (23).

[Luşfı'den:]

Ya'ķüb bëgin köp yığıdın ķalmadı sënsiz

Nür-ı başarım ħ'āhī inan ħ'āhī inanma¹

(يعقوب بيكين كوپ بيغی دين قالمادی سين سيز)

¹ bëgin| Yazmalar, AŞ-Yazma: kēbi (کبی)// yığı| Yazmalar: yıqı (بیقی)// ħ'āhī| Yazmalar, AŞ-Yazma: ħ'āh (خواه)// ħ'āhī inanma| Yazmalar: yok. Bk. AŞ-Yazma (188a), LD (20, 14/ 6), LD-Yazma1 (409b), LD-Yazma2 (6), LD-Yazma3 (11), LD-Yazma4 (8).

نور بصريم خواهی اينان خواهی اينانما)

[Fevāyidü’l-Kiber’den:]

Külüp çü la’lınġ u ěl ělgidin piyāle alıp

Yıġıda titremegimdin sünġeklerim uşalıp¹

(كولوب جو لعلينك و ايل ايلكيدين پياله اليب
بيغی دا تیترا ماكیم دین سونكاك لاریم اوشالیب)

→ Yarlıġ/ Yerlik (یرلیغ-یرلیک) “emir, yarlık, ferman” (حکم).

Doğrusu: Yarlıġ/ Yarlık (یرلیغ-یرلیق) // SG-Yazma: Yarlıġ (یارلیغ) “Türk padişahın yazısı ve emri; padişah yazısının tuğrası; yazı; ferman, yarlık” (1295) // DLT-Yazma: Yarlıġ (یرلیغ) “sultanın yazısı ve emri” (462) // Hak.Tr1: Çarlıh “yazgı, kader; kutsal kanun” (83) // Tuv.Tr2: Çarlıġ “duyuru, ilan; haber”; Çarlık “kararname; emir, buyruk, ferman” (110) // Kzk.Tr: Jarlık “kararname; emir, ferman” (164) // Krgz.Tr: Cardık/ Carlık “emir, buyruk, yarlık” (180/ 182) // Tatar.Tr (333), Trkm.Tr1 (680): Yarlık “ferman, yarlık; etiket, yafta” // Özb.Tr2: Yârlıq “etiket, yafta; sertifika, belge” (504) // YUyg.Tr: Yarlık “yarlık; hükümdarın duyurusu” (460) // Moğ-Les: Carlıg “yarlık, ferman; bildiri; resmî yazı, resmî belge” (1604).

[Nevādirü’ş-Şebāb’dan:]

Çü yazdıñġ şubġğa yarlıġ basarġa al tamġasın

Şafaqđın ġal kılıp şengerf kıldıñġ mihrdin ġātem²

(چو یازدینک صبحغه یرلیغ باسارغه ال تمغاسین
شفقدین حل قیلیب شنکرف قیلدینک مهردین خاتم)

→ “aġır (سنکین)”. AŞ’de verilen “yeġni (یینی)” anlamı, burada “aġır (سنکین)” gibi algılanmış olmalıdır.

Doğrusu: Yeñgil (یینکیل) “hafif, yeġni” // AŞ-Yazma: یینکیل “yeġni” (188a) // SG-Yazma: یینکیل- (یینکیل) (g/ ile) (1382/ 1372) // DLT-Yazma: ینک (452) // CC2: Yeñgil/ Yeñgül/ Yünġül (886/ 606/ 614) // Hak.Tr1: Niik (313) // Tuv.Tr1: Çiik (25) // Alt.Tr (59), Krgz.Tr (202), Mlk.Tr (148): Ceñgil// Kzk.Tr: Jeñgil (175) // Tatar.Tr: Ciñġel (57) // Özb.Tr1 (23), Trkm.Tr1 (691): Yeñgil// YUyg.Tr: Yēnik (465) // Azb.Tr: Yünġül (817) // Moğ-Les: Singgen/ Şingen (1104).

[Nevādirü’ş-Şebāb’dan:]

Kir vādī-yi ‘aşġ içre yeñgilrek ki bu yolda

Özlük yükini taşlamaġan asru haradur³

(کیر وادی عشق ایچرا یینکیل راک که بو یولدا
اوزلök یوکینی تاşلاماġان اسرو هارادور)

¹ ělgidin| Yazmalar: ěligidin (ایلکیدين) // titremegim| Yazmalar: titregim (تیتراکیم). Bk. SG-Yazma (1386), FK (70, 70/ 1), FK-Özb (G.66/ 1), Külliyyat-Yazma2 (428), Divan-Yazma (80).

² yarlıġ basarġa| Yazmalar: yarlık barsaġa (بارلیق بارساġه). Bk. NŞ (392, 393/ 6), NŞ-Özb (G.393/ 6), Külliyyat-Yazma2 (231), Külliyyat-Yazma-TB (214).

³ bu| Yazmalar: yok // yeñgilrek| Yazmalar: yeñgilrak (یینکیل راق) // yükini| Yazmalar: yükni (یوکنی) // taşlamaġan asru haradur| Yazmalar, AŞ-Yazma: taşlaġan ěl ehli zihādür (تاşلاġان ایل اهلی زهی دور). Bk. AŞ-Yazma (188a), SG-Yazma (1265), NŞ (196, 196/ 6), NŞ-Özb (G.196/ 6), Külliyyat-Yazma2 (196), Külliyyat-Yazma-TB (180), Divan-Yazma (193).

→ Yumran (يومان) “görmüş” (دیدست). AŞ’de verilen “kör sıçan (کور موش)” anlamı, burada “görmüş (کورموش)” gibi algılanmış olmalıdır.

Doğrusu: “kör sıçan”// AŞ-Yazma: يُومان “kör sıçan” (189a)// SG-Yazma: يُومان “fare, sıçan” (1370)// AŞ-Yazma (189b), SG-Yazma (1370), Sİ (224, 2645), Sİ-Özb (XXXI), Külliyyat-Yazma 1 (862), Külliyyat-Yazma-TB (845), Hamse-Taşbasma (421): Füsün birle yumrannı (يوماننى) şîr-i jiyân// DLT-Yazma: يمان “bir çeşit sıçan” (460)// King-Yazma: جمران “çöl faresi” (200A/ 2)// Hak.Tr1: Noman “köstebek” (315)// Alt.Tr: Nomon “köstebek” (137)// Kzk.Tr: Alaman “tarla faresi” (39)// Mlk.Tr: Cubran “dağ sıçanı, tarla faresi” (158)// Tatar.Tr: Yomran “köstebek” (344)// Özb.Tr4: Yumrân “bir tür sıçan” (II/ 468)// Trkm.Tr1: Yalman “bir sıçan türü” (673)// Moğ-Les: Curama/ Curum/ Curama “bir çeşit yer sincabı” (1668); Nomun/ Nomin/ Nomon “köstebek” (923).

→ Yuyay (يويای) “yıkamak, yumak” (شستن).

Doğrusu: Yu-ğay (يوغای)// AŞ-Yazma: يُوغای-يُوب (190a)// SG-Yazma: Yumağ (يُوماق) (işbalı) (1372)// AŞ-Yazma (190a), SS (393, 4350), SS-Özb (XXVI), Külliyyat-Yazma 1 (789), Külliyyat-Yazma-TB (774), Hamse-Taşbasma (355): Eşk ile yup (يُوب)// DLT-Yazma: يُوماق (554)// CC1: Yu-/ Yuv- (234)// Hak.Tr1: Çuğ- (110)// Tuv.Tr2: Çug- (126)// Kzk.Tr: Juv- (184)// Krgz.Tr: Cuu- (235)// Mlk.Tr: Cuv- (160)// Tatar.Tr (352), Özb.Tr1 (120), Trkm.Tr1 (711): Yuv-// YUyg.Tr: Jumağ/ Juymağ/ Yuymağ (186/ 188/ 472)// Moğ-Les: Ugiya-/ Ugā-/ Ukiya-/ Uga- (1334).

• Maddelere tanık olarak getirilen örneklerdeki yanlışlar:

→ Asru (اسرو) “çok, fazla” (بسیار).

Bütmedi gül-şen şavâfı birle könğlüm yarası

Bêrmedi otumğa teskîn asru gül nezzâresi

Örneğin doğru biçimi:

[Ġarāyibü’ş-Şığar’dan:]

Bütmedi gül-şen şavâfı birle bağrım yarası

Bêrmedi otumğa teskîn serv ü gül nezzâresi

(بوتمادی کلشن طوافی بیرلا باغریم یاره سی
بیرمادی اوتومغا تسکین سرو و کل نظاره سی)

Bk. GS (475, 653/ 1), GS-Özb (G.628/ 1), Külliyyat-Yazma2 (138), Külliyyat-Yazma-TB (122), Divan-Yazma (575).

Asru (اسرو) “çok, fazla” (بسیار)// AŞ-Yazma (7a), SG-Yazma (139): “çok, ziyade”// CC1: Asru/ Astru/ Astrı “çok, aşırı” (14)// Hak.Tr1: Azıra “fazla” (61)// Mlk.Tr: Asırı “fazla, çok” (91)// Moğ-Les: Asuru/ Asar “çok, pek çok, aşırı” (92).

→ Ayamay (ایامای) “esirgememek; engellemek: [esirgemedən]” (دریغ نداشتن و منع نکردن).

Ĥayr êteğine uzun kıl tutuñğ

Mūr u melahdın ayamay sarķutuñğ

Örneğin doğru biçimi:

[Maħzenü’l-Esrār-ı] Mîr Ĥaydar [Têlbe]’den:

Ĥayr êteğine uzun tut kılunuñğ

Mūr u melaḥdın ayama sarḳutunġ

خير ايتا كينه اوزون توت قولونك
مور و ملخ دين اياما سر قوتتك

Bk. ME (94, 406), ME-Yazma1 (T5a/ 5), ME-Yazma2 (30), ME-Yazma3 (93), ME-Yazma4 (24), ME-Yazma5 (34), ME-Yazma6 (21), ME-Yazma7 (44).

AŞ-Yazma: Ayamak (أياماك) “engellemek; sakınmak; esirgemek”; Ayamay (أيامای) “esirgemez; engellemez; esirgemem; engellemem” (13b/ 14a)// SG-Yazma: Ayamak (أياماك) “esirgemek” (182); Ayamay/ Ayamayın (أيامای-أياماين) “esirgemeyeyim; esirgemeyesin; esirgemeye; esirgememiş” (183)// Külliyyat-Yazma1 (760), Külliyyat-Yazma-TB (745), Hamse-Taşbasma (328): DLT-Yazma: Ayamak (أياماك) “korumak” (139)// CC1: Aya- “karşı koymak, direnmek” (17)// Hak.Tr1 (56), Kzk.Tr (58), Krgz.Tr (62), Mlk.Tr (98), Tatar.Tr (31), Trkm.Tr1 (38): Aya- “acımak, esirgemek, merhamet etmek, korumak”// Özb.Tr2: Äyâ- “acımak, merhamet etmek; esirgemek, çok görmek” (52)// YUyg.Tr: Ayimak “acımak, esirgemek”; Ayimay “acımadan, esirgemedem” (24)// Moğ-Les: Ayu-/ Ayū-/ Ay- “korkmak” (40).

→ Ėrmes (ايرماس) “etmez” (نمی کند).

Zaḥmlıḳ köñglüm otıġa merhem ėrmes nef’ kim

Bādedin mamuḳġa mamuḳdın tüşer merhemġa ot

Doġrusu: Ėrmes (ايرماس) “olmaz”; Ėtmes “etmez”// AŞ-Yazma: ايرماس “olmaz” (22a)// SG-Yazma: ايرماس “değil; olmaz” (352).

[Fevāyidü’l-Kiber’den:]

Zaḥmlıḳ köñglüm otıġa merhem ėtmes nef’ kim

Yaradın mamuḳġa mamuḳdın tüşer merhemġa ot

(زخم ليق كونكلوم اوتی غه مرهم ایتماس نفع کیم
یاره دین ماموق قه ماموقدین توشار مرهم غه اوت)

Bk. FK (85, 86/ 7), FK-Özb (G.82/ 7), Külliyyat-Yazma2 (431), Divan-Yazma (95).

→ Tıyıp (تییب) “menedip, önleyip, engelleyip” (منع کرده).

Felek vefāġa ‘azā tutġan olsa ehl-i vefā

Tirikni tıyıp yürügeyler cemā’at-ı meflük

Örneġin doġru biçimi:

[Fevāyidü’l-Kiber’den:]

Felek vefāġa ‘azā tutġan olsa ehl-i vefā

Tirik n’ētip yürügeyler cemā’at-ı meflük

(فلک وفاغه عزا توتقان اولسه اهل وفا
تیریک نی تییب یوروکای لار جماعت مفلوک)

Bk. FK (315, 335/ 5), FK-Özb (G.322/ 5), Külliyyat-Yazma2 (472), Divan-Yazma (308).

AŞ-Yazma: تییب “menedip” (89a)// SG-Yazma: تییب (işbalı) “menetmek” (774); تییب “menedip” (775)// DLT-Yazma: Tıtmak/ Tızmak/ Tıymak (تتماق-تذماق-تیماق) “menetmek” (412)// CC1 (187), Kzk.Tr (567), Krgz.Tr (735), Mlk.Tr (397), Tatar.Tr (280): Tıy- “tutmak, menetmek, engellemek”// Özb.Tr1: Tiy- “alıkoymak” (88)// YUyg.Tr: Tıymak “menetmek” (415).

Sonuç. Bu çalışmada, Neẓr-’Alī tarafından H. 11. yüzyılda Safevi padişahı Şāh Şafī Sām Mīrzā’nın (hük. H. 1038-1052/1629-1642) buyruğuyla yazılan Çağatay Türkçesi-Farsça sözlük incelenmiştir. Mīrzā Mehdī Ḥan Esterābādī tarafından yazılan Senglaḥ sözlüğüne kaynaklık eden bu eserin Abuşka sözlüğünden yararlanılarak yazıldığı anlaşılmaktadır. Sözlüğün üç nüshası tespit edilmiştir: Tahran Üniversitesi-Merkez Ktp. nr. 4354/3 (T), Tahran-Meclis Ktp. nr. 9176 (Sebt nr. 85417) (M) ve Kum-Gölpaygani Ktp. nr. 20/148-4028/1 (G) nüshası.

Bu eserdeki maddeler genellikle Çağatay Türkçesi alanından seçilmiştir. Örneklerin çoğu Nevāyī’nin eserlerinden özellikle de Ğarāyibü’ş-Şığar ve Fevāyidü’l-Kiber adlı eserinden seçilmiştir. İran sahasında yazılan ilk Çağatay Türkçesi-Farsça sözlük olması son derece önemlidir. Büyük ihtimalle Çağatay Türkçesi-Farsçanın ilk ve Abuşka’dan sonra Çağatay Türkçesinin ikinci sözlüğüdür.

Bu sözlükte yazılışı aynı olan farklı sözcükler tek bir madde gibi bir arada verildiği gibi çekimleri farklı olan aynı sözcükler de farklı maddeler gibi verilmiştir. Yazılışı aynı olan farklı sözcükleri ayırıp, çekimleri farklı olan aynı sözcükleri de birleştirdikten sonra sözlük dizininden elde edilen söz dağarcığının toplam madde sayısı 725’tir. Eserde verilen örneklerin toplam sayısı ise 485’tir.

Diğer Çağatay Türkçesi sözlüklerinde olduğu gibi bu sözlükte bazı yanlışlar bulunmaktadır. Bu çalışmada sözlükte yer alan yanlış veya yanlış olma ihtimali bulunan maddeler ve anlamlandırmalar ortaya konulmuş, şüpheli sözcüklerin kaynakları belirtilerek bir çözüm getirilmeye çalışılmıştır. Bunların sayesinde sözlüklere giren birçok yanlışın düzeltilebileceğini düşünmekteyiz.

Maddeler veya anlamlandırmalarda yanlışlar olduğu gibi, maddelere tanık olarak getirilen örneklerde de yanlışlar bulunmaktadır. Senglaḥ sözlüğüne geçen Abuşka ya da Neẓr-’Alī kaynaklı yanlışlar olduğu gibi Senglaḥ sözlüğüne geçen ve kesin olarak bilinen Neẓr-’Alī kaynaklı yanlışlar da vardır. Bu sözlükte verilen maddelerin birçoğu Abuşka’dan alınmıştır. Abuşka kaynaklı yanlış veya yanlış ihtimali bulunan maddeler veya anlamlandırmalar olduğu gibi maddelere tanık olarak getirilen örneklerde de Abuşka kaynaklı yanlışlar bulunmaktadır. Abuşka kaynaklı olan yanlışların bir kısmı; örneklerin yanlış okunmasından, yanlış anlaşılmasından yahut sağlam olmayan nüshaların aktarılmasından kaynaklanmaktadır. Ancak bazen Abuşka’da verilen madde veya anlamı yanlış olduğu hâlde bu sözlükte düzeltilerek doğru biçimde verilmiştir. Bu sözlükte bulunan birçok madde Senglaḥ sözlüğüne de aktarılmıştır.

Kısaltmalar. Yazmalar: Neẓr-’Alī el yazmaları// AŞ: Abuşka// H. hicri// hük. hüküm sürdüğü tarih// Ktp. Kütüphanesi// nr. Numara öl. Ölümü// s. sayfa// TDK: Türk Dil Kurumu

Kaynaklar

1. ‘Abdu’l-Cemīl Naşīrī, Kitāb-ı Türkī, Tahran Üniversitesi-Merkez Ktp., No. 8336 El Yazması. NS-Yazma
2. ‘Abdu’llāh Vaşşāf (H 1269), Tārīḥ-i Vaşşāf (Ferheng-i Vaşşāf bölümü), İran-Tahran Meclis Ktp., Sebt No. 2221 taş basması (Bombay). FV
3. ‘Alī Şīr Nevāyī (20 Cilt) (1987-2003), Özbekistan SSR Fenler Akademiyası, Taşkent. Eser-Özb

4. ‘Alī-Şīr Nevāyī, Dīvān-ı Ğazaliyyāt-ı Nevāyī, İnan-Tahrān Meclis Ktp., No. 15229 El Yazması. Divan-Yazma
5. _____, Ğamse-yi Emīr ‘Alī-şīr Nevāyī, İnan-Tahrān Meclis Ktp., No. 214629 taş basması. Ğamse-Taşbasma
6. _____, Külliyyāt-ı Nevāyī, Cilt: I, Fransa-Millî (Paris Bibliothēque Nationale) Ktp., No. 316 El Yazması. Külliyyat-Yazma1
7. _____, Külliyyāt-ı Nevāyī, Cilt: II, Fransa-Millî (Paris Bibliothēque Nationale) Ktp., No. 317 El Yazması. Külliyyat-Yazma2
8. _____, Külliyyāt-ı Nevāyī, Tebriz-Millî Ktp., No. 3582 El Yazması. Külliyyat-Yazma-TB
9. _____ (1289/1872), Mahbūbu’l-Ķulūb, Matbaa-yı Amire, İstanbul. MK-Amire
10. _____, MuĞākemetü’l-Luĝateyn, Topkapı Sarayı, Revan Ktp., No. 808 El Yazması, Tıpkıbasımı Haz.: Sema Barutçu Özönder, ‘Alī Şīr Nevāyī: MuĞākemetü’l-Luĝateyn (İki Dilin Muhakemesi), 2. Baskı, TDK, Ankara 2011. MU-Yazma
11. Abik, Ayşehan Deniz (1993), Ali Şir Nevayi’nin Risaleleri Tarih-i Enbiya ve Hükema, Tarih-i Müluk-i Acem, Münşeat: Metin Gramatikal İndeks-Sözlük (2 Cilt), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. TM
12. _____ (2006), ‘Alī Şīr Nevāyī Ğamsetü’l-MüteĞayyirīn, Seçkin, Ankara. HM
13. Abuşka, Kum-Hüccetiye Medresesi Ktp., No. 488/1 El Yazması. AŞ-Yazma-H
14. _____, Süleymaniye-Esad Efendi Ktp., No. 3264 El Yazması, Tıpkıbasımı Haz.: M. S. Kaçalın, Niyāzi: Nevāyī’nin Sözleri ve Çaĝatayca Tanıklar (el-Luĝātu’n-Nevāiyye ve’l-İstişhādātu’l-Caĝatāiyye), TDK, Ankara 2011. AŞ-Yazma
15. _____, Tahrān-Daru’l-maarif-i Büzürg-i İslami Ktp., No. 531 (Sebt-i Mali No. 66532) El Yazması. AŞ-Yazma-D
16. _____, Tahrān-Sipehsalar Ktp., No. 100 El Yazması. AŞ-Yazma-S
17. Akdoğan, Yaşar (1999), Azerbaycan Türkçesi’nden Türkiye Türkçesi’ne Büyük Sözlük, Beşir, İstanbul. Azb.Tr
18. Altay, Nurullah (1386), Özbek Tili Sözlüğü, Global Partners, Afganistan. Özb.Tr3
19. Argunşah, M. - Güner, G. (2015), Codex Cumanicus, Kesit, İstanbul. CC2
20. Arıkoĝlu, E. - Kuular, K. (2003), Tuva Türkçesi Sözlüğü, TDK, Ankara. Tuv.Tr1
21. Arıkoĝlu, Ekrem (2005), Örnekli Hakasça-Türkçe Sözlük, Akçaĝ, Ankara. Hak.Tr1
22. Atalay, Besim (1970), Abuşka Lugati veya Çaĝatay Sözlüğü, Ayyıldız Matbaası, Ankara. AŞ1
23. Bābūr, Bābūr-nāme, Tahrān-Melik Millî Ktp., No. 137-6205 (Arat’ın kullandığı Haydarabad El Yazması nüshası). TB-Yazma
24. _____, Dīvān-ı Bābūr, Fransa-Millî (Paris Bibliothēque Nationale) Ktp., No. 1230 El Yazması. BD-Yazma-F
25. _____, Dīvān-ı Bābūr, İstanbul Üniversitesi Ktp., No. 3743 El Yazması, Tıpkıbasımı Haz.: B. Yücel, Bābūr Dīvānı (Gramer-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1995. BD-Yazma

26. Behbutov, Sefi (1999-2003), Azərbaycan Dialektoloji Lügati, Cilt: I-II, TDK, Ankara. Azb.Tr-D
27. Caferoğlu, Ahmet (1931), Abû-Hayyân: Kitâb al-İdrâk Li-Lisân al-Atrâk, Evkaf Matbaası, İstanbul. Kİ
28. _____ (1984), “Çağatay Türkçesi Gelişmesi ve Karakteri”, Türk Dili Tarihi, II. Cilt, Enderun, İstanbul, s. 195-229.
29. Canpolat, Mustafa (1995), Ali Şir Nevayî: Lisânü’l-Ṭayr, TDK, Ankara. LT
30. Clauson, Sir Gerard (1972), An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish, Oxford Üniversitesi, London.
31. Danişpejuh, Muhammed Taki (Ş 1340), Fihrist-i Nüşaha-yı Hattı-yi Kitabhane-yi Merkezi-yi Danişgah-i Tahran, Cilt: 13, Danişgah-i Tahran, Tahran.
32. _____ (Ş 1346), Fihrist-i Nüşaha-yı Hattı-yi Kitabhane-yi Merkezi-yi Danişgah-i Tahran, Cilt: 15, Danişgah-i Tahran, Tahran.
33. Dehhuda, Ali Ekber (Ş 1377), Lügat-Name-yi Dehhuda, Müessese-yi Çap ve İntişarat-ı Danişgah-ı Tahran, Tahran. Dehhuda
34. Derleme Sözlüğü (1993), Cilt: I-IX, 2. Baskı, TDK, Ankara. Derleme
35. Devellioğlu, Ferit (2007), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitapevi, Ankara.
36. Dilçin, Cem (1983), Yeni Tarama Sözlüğü, TDK, Ankara. Tarama
37. Dinçer, Leman (1970), Luṭfî Kitâb-ı Gül Nevrûz, (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul. GN1
38. Doerfer, Gerhard (1963-1975), Türkische und Mongolische Elemente im Nuepersischen, Band I-IV, Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden. Doerfer
39. Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-yi Terākime, Özbek Bilimler Akademisi, Doğu Elyazmaları Enstitüsü, No. 171 El Yazması, Tıpkıbasımı Haz.: Zuhâl Kargı Ölmez, Ebulgazi Bahadır Han: Şecere-i Terākime (Türkmenlerin Soykütüğü), Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 3, Ankara 1996. ŞT-Yazma
40. Efendioğlu, Süleyman (2019), Mevlânâ Luṭfî: Gül ü Nevrûz, Eser, Erzurum. GN2
41. Eraslan, Kemal (1993), ‘Alî Şîr Nevâyî: Mîzânu’l-Evzân (Vezinlerin Terazisi), TDK, Ankara. Mİ
42. _____ (2001), ‘Alî Şîr Nevâyî: Mecâlisü’n-Nefâyis I (Giriş ve Metin), TDK, Ankara. MN
43. Ercilasun, Ahmet Bican (2014), Akkoyunlu, Ziyat, Kâşgarlı Mahmud: Dîvânu Lugâti’t-Türk, TDK, Ankara.
44. Eren, Hasan (1999), Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, Bizim Büro, Ankara.
45. _____ (2010), Sırça Köşkte, TDK, Ankara.
46. Et-Tuḥfetü’z-Zekiyye fi’l-Lugâti’t-Türkiyye, İstanbul Beyazıt Ktp. Veliyüddin Efendi Bölümü, No. 3092 El Yazması. TZ-Yazma
47. Golden, Peter B. (2000), The King’s Dictionary, Brill, Leiden-Boston-Köln. King-Yazma
48. Gözütok, Avni (2008), Haydar Tilbe: Mahzenü’l-Esrâr, Fenomen, Erzurum. ME

49. Grönbech, K. (1992), Kuman Lehçesi Sözlüğü: Codex Cumanicus’un Türkçe Sözlük Dizini, (Çev.: Kemal Aytaç), Kültür Bakanlığı, Ankara. CC1
50. Gül ü Nevruz, British Museum Ktp., No. Add MS 7914 El Yazması. GN-Yazma2
51. _____, İstanbul Millet Ktp., No. 86 El Yazması. GN-Yazma4
52. _____, Süleymaniye-Laleli Ktp., No. 1911 El Yazması. GN-Yazma1
53. _____, Viyana, No. 649 El Yazması. GN-Yazma3
54. Gülensoy, Tuncer (2007), Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, TDK, Ankara.
55. Gültekin, Mevlüt - Yoldaş, M. Asif (2002), Afganistan Özbekçesi-Türkçe Sözlük, Nobel, Ankara. Özb.Tr5
56. Gürsoy, E. - Butanayev, V. - İsin, A. - Şahin, E. - Şahin - L., Koç, A. (2003), Hakasça-Türkçe Sözlük, TDK, Ankara. Hak.Tr2
57. Gürsoy, E. - Duranlı, N. M. (1999), Altayca-Türkçe Sözlük, TDK, Ankara. Alt.Tr
58. Hakim, Muhammed Hüseyin (Ş 1390), Fihrist-i Nüşaha-yı Hattı-yı Kitabhane-yi Meclis-i Şura-yı İslami, Cilt: 29/2, Kitabhane, Müze ve Merkez-i Esnad-i Meclis-i Şura-yı İslami, Tahran.
59. Hamzayev, M.Ya. (1962), Türkmen Diliniñ Sözlüğü, Türkmenistan SSR Ilımlar Akademiyası, Aşgabat. Trkm.Tr2
60. Haydar Têlbe, Mağzenü’l-Esrâr, British Museum Ktp., No. Add MS 7914 El Yazması. ME-Yazma4
61. _____, Mağzenü’l-Esrâr, Fatih-Millet Ktp., No. 951 El Yazması. ME-Yazma2
62. _____, Mağzenü’l-Esrâr, Fransa-Millî (Paris Bibliothéque Nationale) Ktp., No. 978 El Yazması. ME-Yazma3
63. _____, Mağzenü’l-Esrâr, Süleymaniye-Ayasofya Ktp., No. 4757 El Yazması. ME-Yazma7
64. _____, Mağzenü’l-Esrâr, Süleymaniye-Esad Efendi Ktp., No. 2578 El Yazması. ME-Yazma8
65. _____, Mağzenü’l-Esrâr, Tahran-Meclis Ktp., No. 13524 (Sebt No. 86685) El Yazması. ME-Yazma6
66. _____, Mağzenü’l-Esrâr, Tebriz-Millî Ktp., No. 1485 El Yazması. ME-Yazma5
67. _____, Mağzenü’l-Esrâr, Topkapı Sarayı, Evrak Hazinesi Bl. Ktp., No. 1460 El Yazması, Tıpkıbasımı Haz.: Avni Gözütok, Haydar Tilbe: Mağzenü’l-Esrâr, Fenomen, Erzurum 2008. ME-Yazma1
68. Hüseyin Baykara, Hüseyin Baykara Dîvânı, Fatih Ktp., No. 3806 El Yazması, Tıpkıbasımı Haz.: Talip Yıldırım, Hüseyin Baykara Dîvânı: İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım, Hat, İstanbul 2010. HBD-Yazma
69. _____, Hüseyin Baykara Dîvânı, Fransa-Millî (Paris Bibliothéque Nationale) Ktp., No. 993 El Yazması. HBD-Yazma-F
70. İbn-i Mühennâ, Hilyetü’l-İnsân ve Halbetü’l-Lisân, Arkeoloji Müzesi Ktp., No. 1202 El Yazması, Tıpkıbasımı Haz.: M. S. Kaçalın, TDK, Ankara 2016. İM-Yazma

71. Īmānī mahlaslı Tāli’ Herevī, Bedāyi’ü’l-Luġat, Petersburg (Leningrad) Devlet Kitaplığı Hānıkova koleksiyonu No. 35 El Yazması, Tıpkıbasımı Haz.: A. K. Borovkov, Bedā’i’ Al-Luġat: Slovar Tāli’ Īmānī Geratskogo K Soçineniyam Alişera Navoi, Akademiya Nauk SSSR İstitut Narodov Azil, Moskova 1961. BL-Yazma
72. Karaaġaç, Günay (1997), Lutfî Divanı: Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım, TDK, Ankara. LD
73. Karaörs, Metin (2006), ‘Alī Şir Nevāyī: Nevādirü’ş-Şebāb, TDK, Ankara. NŞ
74. Kasimî, Abdullah (Ş 1397), Ferheng-i Yılmaz: Türkî Horasanî, Şükûfe Sîb yay., İnan/İsferâyin. Hor.Tr
75. Kâşgarlı Mahmud, Dīvānu Luġāti’t-Türk, İstanbul-Millet Ktp., No. 4189 El Yazması. DLT-Yazma
76. Kaya, Önal (1996), ‘Alī Şir Nevāyī: Fevāyidü’l-Kiber, TDK, Ankara. FK
77. Kitāb-ı Mecnū’-ı Tercümân-ı Türkî ve ‘Acemî ve Muġalî, Hollanda-Leiden Akademisi Ktp. El Yazması, Tıpkıbasımı Haz.: R. Toparlı, M. S. Çögenli, N. H. Yanık, Kitāb-ı Mecnū’-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Muġalî, TDK, Ankara 2000. MT-Yazma
78. Koç, Kenan - Bayniyazov, Aybek - Başkapan, Vehbi (2003), Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü, Akçağ, Ankara. Kzk.Tr
79. Kut, Günay (2003), ‘Alī Şir Nevāyī Ġarā’ibü’ş-Şıġar: İnceleme-Karşılaştırmalı Metin, TDK, Ankara. GS
80. Lessing, Ferdinand (2003), Moġolca-Türkçe Sözlük, Cilt: I-II, (Çev.: Günay Karaaġaç), TDK, Ankara. Moġ-Les
81. Lutfî, Dīvān-ı Luţfî, British Museum Ktp., No. Add MS 7914 El Yazması. LD-Yazma4
82. _____, Dīvān-ı Luţfî, Fransa-Millî (Paris Bibliotheque Nationale) Ktp., No. 981 El Yazması. LD-Yazma3
83. _____, Dīvān-ı Luţfî, Tebriz-Millî Ktp., No. 1177 El Yazması. LD-Yazma2
84. _____, Luţfî Dīvānı, İstanbul Üniversitesi Ktp., No. 5452 El Yazması, Tıpkıbasımı Haz.: Günay Karaaġaç, Lutfî Divanı: Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım, TDK, Ankara 1997. LD-Yazma1
85. Magrufova, Z. M. (1981), Özbek Tilining İzahlı Luġati, Cilt: I-II, Moskova. Özb.Tr4
86. Mīrzā Mehdī Hān Esterābādī, Senglaġ, İnan-Tahrān Millî Ktp., No. F-1141 El Yazması. SG-Yazma
87. _____, Senglaġ, Kum-Feyziye Medresesi Ktp., No. 10/2 El Yazması. SG-Yazma-F
88. Muhammed Hüseyin Bin Halef-i Tebrizî (2000), Burhān-ı Katı, (Çev.: Mütercim Âsım Efendi), Haz.: Mürsel Öztürk, Derya Örs, TDK, Ankara. BR-TDK
89. _____ (Ş 1342), Burhan-ı Katı, Cilt: I-V, Haz.: Muhammed Muin, İbn-i Sina Kitapçısı, Tahrān. BR
90. Necip, Emir Necipoviç (2008), Yeni Uygur Türkçesi sözlüğü, (Çev.: İklil Kurban), 2. Baskı, TDK, Ankara. YUyg.Tr
91. Nemeth, Gyula (1990), Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü, (Çev.: Kemal Aytaç), Kültür Bakanlığı, Ankara. Kmk.Tr1

92. Oraltay, Hasan - Yüce, Nuri - Pınar, Saadet (1984), Kazak Türkçesi Sözlüğü, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul. Kzk.Tr-TDAV
93. Ölmez, M. (2007), Tuvacanın Sözcük Varlığı, Harrassowitz Verlag Wiesbaden. Tuv.Tr2
94. Ölmez, Zuhale Kargı (1993), Mahbûbü'l-Kulûb (İnceleme-Metin-Sözlük), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. MK
95. Öner, Mustafa (2009), Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü, TDK, Ankara. Tatar.Tr
96. Özönder, Sema Barutçu (2011), ‘Alî Şîr Nevâyî: Muḥākemetü'l-Luğateyn (İki Dilin Muhakemesi), 2. Baskı, TDK, Ankara. MU
97. Özşahin, Murat (2017), Başkurt Türkçesi Sözlüğü, TDK, Ankara. Bşk.Tr
98. Paçacıoğlu, Burhan (2006), VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı, Bizim Büro, Ankara.
99. Pekacar, Çetin (2011), Kumuk Türkçesi Sözlüğü, TDK, Ankara. Kmk.Tr2
100. Rahimi, Farhad (2014), “Çağatay Türkçesi Edebiyatı Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, Turkish Studies, 9 (3), Ankara, s. 1157-1218.
101. _____ (2017), “İran Kitaplıklarında Bulunan Çağatay Türkçesi Sözlükleri”, Teke Dergisi, Sayı: 6/4, s. 2067-2079.
102. _____ (2018), Fethali Kaçar’ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü, Akçağ, Ankara.
103. _____ (2018a), “Çağatay Türkçesi Sözlükleri Bibliyografyası”, Teke Dergisi, Sayı: 7/1, s. 69-104.
104. _____ (2018b), “Fethali Kaçar’ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü Üzerine”, Teke Dergisi, Sayı: 7/2, s. 663-704.
105. _____ (2018c), “Fethali Kaçar’ın Çağatay Türkçesi Sözlüğünün Sözcük Bilimi Açısından Değerlendirilmesi”, Teke Dergisi, Sayı: 7/3, s. 1472-1499.
106. _____ (2019), “Abuşka Sözlüğündeki Yanlışlar Üzerine”, Teke Dergisi, Sayı: 8/3, s. 1293-1312.
107. _____ (2019), “Fethali Kaçar’ın Çağatay Türkçesi Sözlüğünün Sözlük Bilimi Açısından Değerlendirilmesi”, Teke Dergisi, Sayı: 8/1, s. 53-92.
108. _____ (2020), “Bedâyi’u'l-Lügat Sözlüğündeki Yanlışlar Üzerine”, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt: 17, Sayı 3, s. 412-426.
109. _____ (2020), “Senglah Sözlüğündeki Yanlışlar Üzerine”, Teke Dergisi, Sayı: 9/2, s. 530-552.
110. _____ (2021), “Ferağî’nin Çağatay Türkçesi Sözlüğü Üzerine”, Bugu Dergisi, Sayı: 2/4, s. 393-406.
111. _____ (2021), “Ferheng-i Vassaf’taki Yanlışlar Üzerine”, Bugu Dergisi, Sayı: 2/2, s. 162-170.
112. _____ (2021), “Kitab-ı Türkî (Ferheng-i Nasîrî) Sözlüğündeki Yanlışlar Üzerine”, Bugu Dergisi, Sayı: 2/1, s. 36-43.
113. _____ (2021), Ferağî’nin Çağatay Türkçesi Sözlüğü, TDK, Ankara.

114. _____ (2022), “Sözcük ve Sözlük Bilimi Açısından Ferağî'nin Çağatay Türkçesi Sözlüğü”, Turkish Studies - Languages, 17 (2), Ankara, s. 623-659.
115. _____ (2022), Nezirli'nin Çağatay Türkçesi Sözlüğü (Giriş-Metin-İnceleme-Notlar-Dizin), TDK, Ankara.
116. _____ (2023), “Nezirli'nin Çağatay Türkçesi Sözlüğü Üzerine”, Bugu Dergisi, Sayı: 4/1, s. 1-37.
117. _____ (2023), “Nezirli'nin Çağatay Türkçesi Sözlüğünün Değerlendirilmesi”, Oltin bitiglar, Sayı: 1, s. 92-150.
118. _____ (2024), Ferheng-i Lügât-i Türki-yi Çağatayi Be Farsi-yi Miftahu'l-Lügat-i Ferağî. Tebriz: Ahter.
119. _____ (2024), Ferheng-i Lügât-i Türki-yi Çağatayi Be Farsi-yi Nezirli, Tebriz: Ahter.
120. Räsänen, M. (1969), Versuch eines Etymologischen Wörterbuchs der Türk Sprachen, Helsinki.
121. Reşîde'd-dîn Fażlu'llâh Hemedânî (Ş 1373), Cāmiu't-Tevārîh, Cilt: I-IV, Haz.: Muhammed Revşen, Mustafa Musevi, Elbürz, Tahran. CT
122. Sabir, Muhammed (1961), Ali Şir Nevâî'nin İlk Mesnevisi Hayretü'l-Ebrar Hakkında Araştırmalar: Edisyon Kritik-İmlâ-Dil Hususiyetleri ve Lügatçe, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, (Türkiyat Enstitüsü nüshası). HE
123. Sadrayi-yi Hoyi, Ali - Hafiziyan-ı Babili, Ebülfezl (Ş 1388), Fihrist-i Nüşaha-yı Hattî-yi Kitabhane-yi Umumi-yi Ayetullah Gülpaygani, Cilt: 5-6, ed. Mustafa Dirayeti, Kitabhane, Müze ve Merkez-i Esnad-i Meclis-i Şura-yı İslami, Müessese-yi Ferhengi Pejuheşi-yi Elcevad-ı Meşhed, Tahran.
124. Salihpur, Cemşid (Ş 1370), Ferheng-i Cami-i Farsi be Türki-yi İstanbuli, Cilt: 1-2, Lale, Tebriz.
125. Sam Mirza Safevi (Ş 1384), Tezkire-yi Tuhfe-yi Samî, Haz.: Rükneddin Hümayun Ferruh, Esatir, Tahran.
126. Shaw, Robert Barkley (2014), Kâşgar ve Yarkend Ağzı Sözlüğü, (Çev.: Fikret Yıldırım), TDK, Ankara.
127. Starostin, S. A., Dybo, A. V., Mudrak, O. A. (2003), An Etymological Dictionary of Altaic Languages, Brill, Leiden/Boston.
128. Şavk, Ülkü Çelik (2011), ‘Ali Şir Nevayî: Leylî vü Mecnûn, 2. Baskı, TDK, Ankara. LM
129. Şemseddin Sami (1317), Kāmūs-ı Türkî, İkdâm Matbaası, İstanbul.
130. Tannagaşeva, Nadejda N. Kurpeşko - Akalın, Şükrü Haluk (1995), Şor Sözlüğü, Çukurova Üniversitesi, Adana. Şor.Tr
131. Tavkul, U. (2000), Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü, TDK, Ankara. Mlk.Tr
132. Tekin, Gönül Alpay (1994), ‘Alî Şir Nevâyî Ferhâd ü Şîrîn: İnceleme-Metin, TDK, Ankara. FŞ
133. Tekin, T. - Ölmez, M. - Ceylan, E. - Ölmez, Z. - Eker, S. (1995), Türkmençe-Türkçe Sözlük, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 18, Ankara. Trkm.Tr1
134. Tekin, Talat (1995), Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 13, Ankara.

135. Temir, Ahmet (1986), Moğolların Gizli Tarihi, 2. Baskı, TTK, Ankara. MGT
136. Toparlı, Recep (2007), Kıpçak Türkçesi Sözlüğü (2. Baskı), TDK, Ankara.
137. Tören, Hatice, ‘Alī Şīr Nevāyī Sedde-i İskenderī: İnceleme-Metin, TDK, Ankara 2001. Sİ
138. Tural, Güzin (1993), Ali Şīr Nevāyī, Seb’-a-i Seyyāre Metin-Dizin, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. SS
139. Türk, Vahit (2006), Ali Şīr Nevāyī: Nazmü’l-Cevāhir (Hz. Ali’nin Hikmetleri), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul. NC
140. _____ (2015), Ali Şīr Nevāyī: Vakfiye, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Dil Araştırmaları Dizisi 08, Ankara. VA
141. Türkay, Kaya (2002), ‘Alī Şīr Nevāyī: Bedāyi’u’l-Vasa’ Üçüncü Dīvān, TDK, Ankara. BV
142. Türkçe Sözlük (2011), TDK, Ankara. Tr.Tr
143. Ünlü, Suat (2013), Çağatay Türkçesi Sözlüğü, Eğitim, Konya.
144. Üşenmez, Emek (2016), Özbekçe-Türkçe Sözlük, Türk Dünyası Vakfı, Eskişehir. Özb.Tr2
145. Vambery, Herrmann (1867), Čagataische Sprachstudien [Çağatayca Dil Araştırmaları], Leipzig.
146. Vasiliev, Yuriy (1995), Türkçe-Sahaca sözlük, TDK, Ankara. Yak.Tr
147. Yaman, E. - Mahmud, N. (1998), Özbek Türkçesi-Türkiye Türkçesi ve Türkiye Türkçesi-Özbek Türkçesi Karşılıklar Kılavuzu, TDK, Ankara. Özb.Tr1
148. Yıldırım, Talip (2010), Hüseyin Baykara Dīvānı: İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım, Hat, İstanbul. HBD
149. Yudahin, K. (1988), Kırgız Sözlüğü, (Çev.: Abdullah Taymas), TDK, Ankara. Krgz.Tr
150. Yücel, Bilal (1995), Bâbü Dīvānı (Gramer-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım), Atatürk Kültür Merkezi, Ankara. BD
151. Zāhīrū’ d-dīn Muḥammed Bâbü, Risāle-yi ‘Arūz, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Nadir Eserler Koleksiyonu, No. YZ 1742 El Yazması.

MUNDARIJA		
I SHO‘BA. TARJIMASHUNOSLIKNING DOLZARB MASALALARI		
1.	Zuhriddin ISOMIDDINOV. Bizdagi tarjima muammolari	5
2.	Uzoq JO‘RAQULOV. O‘zbek tarjimachiligi istiqbollari	9
3.	Xurram RAHIMOV. Alisher Navoiyning “Munojot” asari tarixi, tabdili va tarjimalari xususida	14
4.	Олимджон КАСИМОВ, Мартаба СУЛТОНЗОДА. Некоторые лингвистические особенности перевода лексем «Шахнаме» на русский язык	17
5.	Ne‘matilla OTAJONOV. Eiji Mano – boburshunos olim	22
6.	Rukhsana IFTIKHAR. Beautification of Mughal women	26
7.	Наталья ФИЛИМОНОВА. Возможности перевода при работе иностранных учащихся с художественным текстом: начальный этап изучения русского языка	30
8.	Kosimboy MAMUROV, Nargiza TILAKOVA Functional syntax and mystical semantics: correlating syntaxemes with sufi concepts in Alisher Navai’s Uzbek and English ghazals	34
9.	Xayrulla HAMIDOV. Muslimbek Yo‘ldoshevning tarjimonlik mahorati	38
10.	Ирода СИДДИКОВА. К вопросу взаимосвязи психолингвистики и художественного перевода	43
11.	Xayrulla HAMIDOV, Zulfizarxon QORAXO‘JAYEVA. Nafisiyning “Jannatning yarim yo‘lida” asaridagi personaj portretining tarjimada berilishi	46
12.	Абдумажид МАДРАИМОВ, Аскарый МАДРАИМОВ. Вопросы перевода научного наследия Захириддина Мухаммада Бабур и традиция перевода в библиотеке Акбара в XVI веке	51
13.	Supriya BANERJEE, Iroda UMAROVA Reimagining classics: Tagore, translation and the global reader	54
14.	Ziyodaxon TESHABOYEVA. “Boburnoma”da milliy-madaniy xususiyatli til birliklar va ularning inglizcha tarjimalari	58
15.	Zulhumor MIRZAEVA. Politics under the mask of poetics: Chulpon’s translations in the 1920s-1930s	62
16.	Abdumajid MAMADALIYEV. Badiiy matn tarjimasida milliy koloritni ifodalash muammosi	72
17.	Muhammadjon ABDUVALIYEV. Sinxron tarjimashunoslikning zamonaviy masalalari	74
18.	Мұратбек БАҒИЛА, Кәмшат АЙМАҒАМБЕТОВА. Қазақ тілін оқыту әдістемесінің жаңа парадигмалары	80
19.	Shermurod SUBHON. Ijodiy kengashlarda	84

20.	Shermurod SUBHON. Kitobxon oldida mas’uliyat	97
21.	Murtazo SAYDUMAROV, Mahmudaxon SAYDUMAROVA. O‘zbek adabiyotining ilk romani tarjimalarida lingvomadaniy xususiyatlar va semantik o‘zgarishlar	100
22.	Mahmadiyor ASADOV. Tarjima – qiyosiy adabiyotshunoslikning tadqiqot obyekti	107
23.	Toshtemir ALIMOV. Gender as a linguistic and cultural parameter in literary translation	113
24.	Tozagul MATYOQUBOVA. Ilk hasbi hol qasida va uning o‘zbek tarjimoni	116
25.	Dilafruz MUHAMMADIYEVA. “Boburnoma”ning turkcha tarjimasi bilan bog‘liq muammolar	120
26.	Umida TURAeva. Some challenges of translating forensic terminology between English and Uzbek	125
27.	Елена ПАНОВА. Мифопоэтическая традиция и проблемы перевода и функционирования онимов в волшебной повести «Алиса в стране чудес» Л. Кэрролла	128
28.	Gulnoz MAMARASULOVA. Siyosiy matn tarjimasining lingvokulturologik jihatlari	137
29.	Эльнора БАГАВОВА. Эволюция переводческих теорий: от традиционных подходов к современным тенденциям	140
30.	Dilfuza KHUDAIBERDIEVA. Translation studies: traditional and modern approaches	144
31.	Gulnoz MAMARASULOVA, Ruxshona CHO‘LIYEVA. Diplomatik matnlarning tarjimada ifodalanishi	148
32.	Dilshod AMIRQULOV. Tarjimashunoslikda til tipologiyasi asosida komparativ yondashuv	151
33.	Tozagul NASRULLAEVA. Literary translation as interpretation: on the basis of Dreiser’s literary works	154
34.	Мохира ЭШКУВАТОВА, Достонбек АХМАДОВ. Роль лингвострановедческого компонента в обучении переводу	156
35.	Islom TURDIYEV. Ingliz va o‘zbek tillaridagi ayrim ish yuritish terminlarining tarjima talqinidagi muammolari	160
36.	Фотима УМИРЗАКОВА. Проблемы традиционных и современных подходов в немецком переводе	163
37.	Shohsanam BEKMURATOVA. Maqollar tarjimasida tarjimonlarining lingvomadaniy yondashuvlari	166
II SHO‘BA. QIYOSIY TILSHUNOSLIK MASALALARI		
38.	Sayed Mohamed Ahmad KORAYEM. Principles for developing comparative linguistic studies	171
39.	Nedim BAKIRCI. Milli kimlik inʼsasında halk biliminin işlevi	183
40.	Farhad RAHIMI. Beş, bel, bilek, elik/ el ve ilik kelimelerinin etimolojik ve anlamsal bağlantilari	190

41.	Farhad RAHIMI. Nezrali'nin Çağatay türkçesi sözlüğünün yanlıslari üzerine iii	196
42.	Сырга ОРУНБАЕВА, Долон МАЛДЫБАЕВ, Сагынбек ОРУНБАЕВ, Минаим МЫРЗАКМАТОВА, Жумакадыр КАРАМОЛДОЕВ. Горы и их лингвистические особенности: типология высот и культурных различий	215
43.	Saodat MUHAMMEDOVA, Kosimboy MAMUROV. Reforming the Uzbek latin alphabet: balancing phonology and global usability	221
44.	Jamoliddin YOQUBOV. O‘zbek va fransuz tillarida “ona” leksemasi ifodalanishining lingvomadaniy xususiyatlari	223
45.	Valijon VOSITOV. Inkor kategoriyasi lingvistik voqelik sifatida	228
46.	Khushnuda SAMIGOVA. Identifying the semantic component of affectionate form	230
47.	Nargiza DOSBAYEVA. Specific features of intercultural interaction in the course of teaching foreign languages	234
48.	Наргиза РАШИДОВА. Арабские заимствования в узбекском языке	237
49.	Ulugbek KARIMOV. Evolution of the cyborg in 21st-century science fiction	240
50.	Kamola ABDULLOEVA. Diskursiv shaxsning grafik vositalar orqali aks etishi	243
51.	Malohat BADALBAYEVA. The special lexicon of emergency situations in global linguistics	246
52.	Nargiza MIRZALIYEVA. Abdulla Qahhor va Ernest Xeminguey hikoyalari qahramonlarining o‘ziga xos xususiyatlari: badiiy tahlil va qiyosiy yondashuv	250
53.	Azizjon SHARIPOV. Yozma manbalarda Hirotning tarixiy toponimikasiga doir ma’lumotlar: Shohrux Mirzo davri	253
54.	Марина ИСКАКОВА. Тюркоязычный мир от древности	263
55.	Nargiza YUSUPOVA. The impact of artificial intelligence on comparative philology and translation studies	268
56.	Feruzaxon KARIMOVA. Aksiolingvistikada ma’naviy qadriyatlar talqini	272
57.	Zebiniso BEKMURADOVA. O‘zbek va fransuz maqollaridagi xiazmlarning stilistik, semantik va lingvokulturologik tahlili	276
58.	Sabohat QAHHAROVA. Yassaviy hikmatlarining lingvokulturologik tahlili	279
59.	Dildora KENJAYEVA. “Boburnoma”da antroponimlarning etimologik o‘ziga xosligi	283
60.	Gulchexra IBRAGIMOVA. Ingliz tilida abbreviatura va akronimlarning lingvistik tahlili	287
61.	Asror YUSUPOV. Lug‘at maqolasi strukturasi nazariyasining rivojlanishi	289